

УДК 343.985:343.352:343.974

Дергач Леонід Валентинович —
здобувач кафедри криміналістики Ки-
ївського національного університету
внутрішніх справ

Особливості проведення допиту підозрюваних у справах про вимагання, вчинені організованими злочинними групами

У статті розкриті особливості проведення допиту підозрюваних у справах про вимагання, вчинені організованими злочинними групами, з наведенням найбільш ефективних тактичних прийомів цієї слідчої дії.

Ключові слова: допит, організовані злочинні групи, вимагання.

Реформування економіки, політичні та соціальні перетворення в державі, проблеми зайнятості населення і приховане безробіття, зубожіння більшості громадян зумовлюють ріст злочинів корисливо-насильницької спрямованості. Однією з небезпечних форм злочинної діяльності є вимагання, що вчиняються організованими злочинними групами (ОЗГ). Такі формування характеризуються стійкістю, тривалістю, використанням технічних засобів, наявністю корумпованих зв'язків, витонченими способами протидії розслідуванню. Злочинні групи, відповідно до сфер впливу, обкладають "даниною" суб'єктів господарювання, осіб, які займаються окремими видами злочинної діяльності (проституція, примусове жебрацтво, викрадення автомобілів тощо), здійснюють рейдерські захоплення, пропонують послуги колекторських фірм тощо. Не дивлячись на те, що у 2009 році зареєстровано менше вимагань, ніж у попередньому році, а саме 624 і 561 відповідно, відсоток їх розкриття знизився з 88,8 % до 87,2 %. Усього ж у 2009 році групою осіб було вчинено 156, а організованими групами і злочинними організаціями — 20 вимагань [1]. Серед арсеналу кримінально-процесуальних засобів розслідування цього виду протиправних діянь важливе місце займає допит.

Узагалі, допит є однією з найбільш часто проведених слідчих дій, особливо при розслідуванні злочинів, учинених ОЗГ, бо сам факт існування організованої групи, встановлення зв'язків між її членами

визначається в переважній більшості випадків на підставі показань підозрюваних, свідків та інших осіб. Відповідно, вміння достатньо професійно і результативно проводити допит особливо важливе для працівників правоохоронних органів, які спеціалізуються на розслідуванні злочинів, учинених ОЗГ.

Стосовно розслідування діяльності ОЗГ, які вчиняють вимагання, проведення допиту відрізняється особливостями, які, перш за все, визначаються специфікою тактичних цілей розслідування і слідчою ситуацією, що складається на певному етапі провадження у справі. При розслідуванні вимагань, учинених ОЗГ, важливе значення має, передусім, допит співучасників, оскільки особа, яка вчинила злочин, в якому б процесуальному статусі не виступала, завжди є носієм значно більшої за обсягом і змістом інформації порівняно зі свідками і потерпілими.

Метою даної статті є окреслення окремих особливостей проведення допиту підозрюваних у справах про вимагання, вчинені ОЗГ, з висвітленням тактичних прийомів, урахування яких дозволить оптимізувати процес розслідування відповідних суспільно небезпечних діянь.

На практиці часто трапляються випадки, коли затримані рядові виконавці вимагання, а організатор залишається невідомим або його роль, навіть у разі затримання, приховується. Ця обставина підвищує значення першого допиту підозрюваних, що відбувається, як правило, в гострій, конфліктній ситуації, в якій учасники мають протилежні інтереси і прагнуть до досягнення різних цілей в умовах інформаційної невизначеності. При цьому сторони конфлікту або хоч би одна з них докладають зусилля для введення супротивника в оману і маскування своєї тактичної позиції. Зіткнувшись з конфліктною ситуацією або припускаючи таку можливість, слідчий повинен наперед продумати відповідні тактичні прийоми, використовуючи метод управління ситуацією, способи рефлексії.

Як правильно зазначають С. К. Пітерцев та О. О. Степанов, з урахуванням особистості допитуваного слід розробити стратегію допиту, передбачити можливі “ходи супротивника”, лінію його поведінки й підібрати тактичні прийоми, застосування яких виявиться ефективним [2, с. 27].

У ході допиту кожна сторона прагне передбачити думки і дії свого “суперника” і зайняти більш вигідну позицію. Для слідчого така ситуація складна головним чином на початковому етапі розслідування вимагань, учинених ОЗГ, коли ще не зібрані докази, що дозволяють скласти всебічне уявлення про подію злочину, не вивчені особистості підозрюваних. Щоб оволодіти ситуацією і правильно використовувати її, необхідно знайти “найбільш раціональні та ефективні варіанти активності, які дозволили б слідчому з найменшими витратами часу,

засобів, розумових і фізичних сил добиватися максимальної результативності в своїй діяльності” [3 ; 4 ; 5 ; 6].

При підготовці до допиту підозрюваних у груповому вимаганні не слід забувати й про важливу роль у його результативності питань, пов’язаних з вивченням слідчим *особистості допитуваних, рис їх характеру*. Наприклад, урахування особливостей характеру й поведінки допитуваного, його життєвих інтересів і проблем, характеристики взаємовідносин з рідними, близькими та іншими особами дозволяє слідчому встановити психологічний контакт і, навпаки, їх ігнорування призводить до загострення обстановки допиту й навіть до відмови від спілкування [7, с. 6].

При допиті підозрюваного слідчий повинен, перш за все, з декількох затриманих членів злочинного угруповання вибрати співучасника, допит якого потенційно дасть позитивний результат. Це звичайно особа, яка виконує допоміжні функції при вчиненні вимагання, залучалася до ОЗГ в окремих випадках.

У цьому слідчому також допоможе знання не тільки можливих прийомів втягування цих осіб у структуру ОЗГ, але і рис характеру, їх особистих якостей. Особи, залучені до формування, не обов’язково володіють яскраво вираженою злочинною орієнтацією, проте через слабохарактерність, навіюваність, іноді недостатньо високий інтелект і недосвідченість, не можуть протистояти тиску організатора угруповання. Вони, на відміну від осіб, що об’єдналися у формування добровільно, більш схильні надавати правдиві свідчення не тільки про свою злочинну діяльність, але і дії співучасників. Відомості про те, як кожний із співучасників увійшов до ОЗГ, допомагають з’ясувати також, яке положення вони займали, яку роль відігравали в ній.

Такі відомості можна одержати з допитів осіб, з якими контактували члени злочинного формування. Це можуть бути родичі, батьки, знайомі, особи, з якими хто-небудь із членів ОЗГ вчинював злочини, але зараз не підтримує відносин та інші особи.

Слідчий практиці відомі такі тактичні прийоми, які використовуються при допиті учасників ОЗГ, у тому числі й тих, які спеціалізуються на вимаганнях. Серед них: 1) пред’явлення доказів із застосуванням фактору раптовості; 2) створення враження у допитуваного про повну обізнаність слідчого про злочинну діяльність формування; 3) роз’яснення обставин, які пом’якшують покарання; 4) методи логічного та емоційного впливу з використанням суперечностей у показаннях та ін.

Водночас, анкетування практичних працівників дозволило виокремити *найбільш ефективні тактичні прийоми допиту*, особливо на початковому етапі розслідування вимагань, учинених ОЗГ, які дозволяють отримувати позитивні результати. До них відносяться: одночас-

ний допит, “допущення легенди”, “роздроблення сил і засобів проти-діючої сторони”, “розпалювання конфлікту” між співучасниками злочинів, оголошення показань одного обвинуваченого іншим.

Розглянемо деякі особливості використання цих методів проведення допиту.

Одночасний допит. Даний тактичний прийом, як правило, застосовується при затриманні декількох або всіх членів злочинного формування. Розрахований він, перш за все, на фактор раптовості. Зволікання з допитом може дати можливість затриманим особам заспокоїтися, погодити свої свідчення (якщо це не зроблено завчасно) і, зрештою, привести до негативних результатів слідчої дії.

Допит, у ході якого слідчі або оперативні працівники одночасно і паралельно допитують декількох осіб, дозволить провести допит без поспіху, з найбільшою результативністю. Інформація, отримана внаслідок одночасних допитів, ретельно аналізується і за необхідності проводяться повторні допити вже одним слідчим.

З цим тактичним прийомом тісно пов’язаний такий метод допиту, як “допущення легенди”, коли допитуваному надається можливість безперешкодно висловлювати свою вигадану легенду. Його поєднують з такими тактичними прийомами, як припинення неправди, раптовість, послідовність, проведення серії повторних допитів.

Так, отримавши неправдиві свідчення від допитуваного, в більшості випадків не слід відразу ж його викривати. З тактичних позицій правильніше спокійно вислухати відповідь, зафіксувати її в протоколі допиту і вже після цього продемонструвати допитуваному хибність його позиції. Відмітимо, що порядок вільної розповіді на початку допиту витікає з вимог Кримінально-процесуального кодексу (ч. 4 ст. 167 КПК України).

Як правило, саме у ході вільної розповіді допитуваний заявляє завчасно підготовлене неправдиве алібі. У справах про вимагання, вчинені ОЗГ, неправдиве алібі характеризується ретельною продуманістю, забезпечене фальсифікованими доказами перебування співучасників у конкретних місцях у час вчинення злочину. У разі заяви про алібі підозрюваним у груповому вимаганні пропонуємо такий комплекс процесуальних і тактичних заходів: слідчий проводить допит заявника алібі із застосуванням тактичних прийомів деталізації та уточнення показань. Отримана інформація про обставини алібі у подальшому перевіряється на допитах свідків, про яких йшлося в алібі, потерпілого, інших осіб, при проведенні очних ставок, пред’явлень для впізнання, відтворень обстановки і обставин події, оглядів, призначення експертиз, виїмок та обшуків. Далі слідчий формує попередній висновок про сутність заявленого алібі. Якщо заява про алібі має ознаки неправди, слідчий проводить повторний допит суб’єкта алібі та інші слідчі дії з використанням систе-

ми тактичних прийомів, що спрямовані на викриття неправдивих показань [8, с. 125—126].

Для успішного розслідування вимагань, учинених ОЗГ, важливе значення мають правдиві свідчення співучасників, отримані саме у ході проведення допиту. Для вирішення цього завдання на практиці добре характеризується тактичний прийом *“роздроблення сил і засобів протидіючої сторони”*. Н. І. Порубов описує його так: *“при розслідуванні злочинів, учинених групою, важливо пробити пролом в їх заздалегідь узгоджених свідченнях на випадок затримання. Злочинна група підготовлена до вчинення злочинів, до затримання одного зі співучасників. Потім ця сила обертається слабкістю. Кожний з них відчуває страх перед реальною необхідністю нести покарання, розуміючи, що він залишився наодинці”* [9, с. 136].

Водночас, найчастіше слідчі у ситуаціях повідомлення неправдивих показів або відмови від їх дачі використовують тактичний прийом *“розпалювання конфлікту”* між співучасниками вчиненого групового вимагання.

Загострення конфліктів між співучасниками злочинної групи у період розслідування носить об'єктивний характер і часто залежить не тільки від тактики слідчого. Так, при створенні умов інформаційного обмеження у кожного члена злочинного формування, взятого під варту, можуть виникнути підстави вважати, що інший співучасник міг розповісти слідчому всю правду, і тому відмова давати правдиві свідчення лише нашкодить йому самому. *“Оголошення на допиті разом з іншими доказами показань співучасника, що дав правдиві свідчення, як правило, є тим вирішальним моментом у боротьбі мотивів допитуваного, який приводить його до висновку про необхідність дачі правдивих свідчень”* [10, с. 53].

При цьому ознайомлення членів формування зі свідченнями співучасника, на думку В. М. Бикова, необхідно проводити з урахуванням наступних тактичних правил: *“не можна повністю знайомити обвинуваченого зі свідченнями співучасника, оскільки не всі вони відповідають істині, і, крім того, таким шляхом учасники групового злочину можуть одержувати зайву інформацію; для ознайомлення з показаннями обирається найбільш правдива, на думку слідчого, частина, що об'єктивно підтверджується іншими доказами; в першу чергу, треба використовувати ті фрагменти свідчень, де звинувачується хто-небудь з інших учасників групового злочину; слід продумати тактичну доцільність ознайомлення зі свідченнями співучасника, що зізнався”* [11, с. 47].

Загострення конфлікту і напруженості у відносинах між співучасниками може полягати в *компрометації одного з них перед рештою членів формування*. Цей прийом може бути використаний відносно

будь-якого учасника злочинного формування, у тому числі і його організатора або лідера. Використання цього тактичного прийому є можливим при взаємодії з оперативними службами органів внутрішніх справ, зокрема з підрозділами ГУБОЗ МВС України.

При цьому використовуються відомості про організатора і його найближче оточення, їх взаємини, факти повсякденного життя членів угруповання в цілому і окремо її членів, характеру зв'язків, дрібних деталей поведінки в різних ситуаціях; з'ясування минулого, а також встановлення вчинків, які можуть скомпрометувати співучасників.

У будь-якому випадку, інформація, одержана під час допиту, в обов'язковому порядку повинна бути піддана аналізу та оцінці. Предметом аналізу та оцінки повинні стати також і такі обставини, як: рівень інформованості допитаного з приводу обставин вчиненого вимагання; значущості для розкриття злочинної діяльності ОЗГ повідомлених допитаним відомостей; ступінь стабільності позиції, зайнятої допитаним, вірогідність зміни її в той або інший бік. Ці обставини впливають на планування подальшого розслідування вимагання, вчиненого ОЗГ, висунення версій, проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Список використаних джерел

1. Офіційні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України про стан злочинності у 2009 р. [Електронний ресурс] / МВС України. — Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/>.
2. Питерцев С. К. Тактика допроса / С. К. Питерцев, А. А. Степанов. — СПб. : Питер, 2001. — 160 с.
3. Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: принципы и функции / В. Е. Коновалова // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1981. — Вып. 22. — С. 10—22.
4. Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / В. И. Шиканов. — Иркутск, 1983. — 120 с.
5. Белкин Р. С. Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории / Р. С. Белкин. — М., 1987. — 280 с.
6. Баев О. Я. Содержание и формы криминалистической тактики / О. Я. Баев. — Воронеж, 1981. — 124 с.
7. Бахін В. П. Тактика допиту : [навч. посібник] (Серія “Навчально-практичне видання”) / В. П. Бахін, В. К. Весельський. — К. : НВТ “Правник”, 1997. — 64 с.
8. Кузьмічов В. С. Алібі у розкритті злочину / В. С. Кузьмічов, В. В. Юсупов. — К. : КНТ, 2007. — 264 с.
9. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. — Минск, 1978. — 320 с.

10. Быков В. М. Использование противоречий интересов и конфликтов соучастников при расследовании групповых преступлений / В. М. Быков // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. — Ташкент, 1984. — С. 50—56.

11. Быков В. М. Особенности расследования групповых преступлений / В. М. Быков. — Ташкент, 1980. — 212 с.

В статье раскрыты особенности проведения допроса подозреваемых по делам о вымогательствах, совершенных организованными преступными группами, с наведением наиболее эффективных тактических приемов этого следственного действия.

The article deals with the features of conducting of interrogation of suspected in the cases about the exactions committing by the organized criminal groups with aiming of the most effective tactical recommendations of this investigation action.

Стаття надійшла до редакції журналу 1 червня 2010 року.